

FAKTORER SOM INVERKAT PÅ VALET AV STRAFFART OCH FÅNGTALET UNDER ÅREN 1950-1982 I FINLAND

Av TIMO AHO

Om utvecklingens allmänna drag

De strukturella förändringar, som skett i det finländska samhället under självständighetstiden, har varit rätt dramatiska. De har infallit under en relativt kort tidsperiod. Även påföljdssystemets allmänna utveckling har i viss mån följt samma mönster. Domstolspraxis var t.ex. mycket stabil efter kriget under 1950-talet och delvis ännu under 1960-talet. I fråga om vissa brottstyper skedde t.o.m. en skärpning av straffpraxis. Redan i början av 1960-talet skapades dock förutsättningar för ett lindrigare påföljdssystem. Grundandet av kriminologiska forskningsinstitutet (1963), alkoholpolitiska forskningsinstitutets betydande insats i den kontrollpolitiska diskussionen, samt det samhällsvetenskapliga tänkesättets intrång i problematiken kring kriminalitet och påföljder, främjade övergången till en lindrigare straffpraxis. På lagstiftningsnivå innebar dekriminaliseringen av fylleriet (1969) början på en allmän lindring av påföljdssystemet. Under loppet av några år avskaffades i praktiken tvångsinrättningen för farliga återfallsförbrytare; straffen för stöldbrott lindrades kännbart och, något överdrivet sagt, genomfördes en depenalisering av rattfylleriet. De allt lindrigare påföljderna har lett till att vid ingången av 1980-talet fångtalet började hålla sig under 5000 fångar. Om påföljdssystemet i fråga om sin stränghet skulle ha hållits på samma nivå som i början av 1960-talet, skulle det i Finland för närvarande grovt uppskattat finnas åtminstone 15000 fångar.

1 Förändringar i lagstiftningen som inverkat på påföljdsvalet

Efter kriget på 1950-talet skedde rätt små förändringar i strafflagstiftningen och de hade ingen väsentlig inverkan på bruket av olika påföljder. Den allmänna opinionen upprördes tidvis av tre mord riktade mot fängelsepersonal samt av några rätt råa brott mot liv som skedde i olika delar av landet. Delvis av dessa orsaker krävde man att farliga återfallsförbrytare på ett allt säkrare sätt och för en längre tid skulle isoleras från det fria samhället. Lagen om farliga återfallsförbrytare ändrades år 1954 så, att nedre gränsen för det recidivstraff som kunde leda till internering på obestämd tid sänktes från tre år till ett år.¹ Reformen kom sålunda närmast att gälla egendomsförbrytare och relativt lindriga fall av

våldsbrott. Också i de officiella motiveringarna hänvisade man till att reformen även gällde ett interneringsbehov av människor, som begår upprepade återfall i stöld.

I Finland har man mycket ofta (bl.a. under förbudslagen 1919-1932) genom att skärpa straffen försökt inverka på den snabbt ökande brottsligheten. Motorfordonsbeståndets tillväxt på 1960-talet ökade antalet fordonsstölder. Likaså ökade antalet rattfyllerister. Detta ledde till att man skärpte lagstiftningen rörande bilstölder och att domstolarna började utdöma ovillkorliga frihetsstraff för allt fler personer, som gjort sig skyldiga till rattfylleri.²

Å andra sidan skedde det också vissa lindringar i straffsystemet även på 1950- och 1960-talen.

Efter kriget hade man grundat de första arbetskolonierna (1948). För fångar som hade skött sig bra i fängelset och vilkas frigivning var nära förestående inrättade man s.k. fångkolonier år 1954. Dessa fångkolonier avskaffades på 1970-talet, då man möjliggjorde verkställighet i öppen anstalt för samtliga fångkategorier.

Då antalet rattfyllerister som dömdes till frihetsstraff märkbart ökade på 1960-talet grundades nya arbetskolonier. I detta avseende kan man säga att kriminalpolitiken under dessa år var lindrigare än under 1920- och 1930-talen. Den gången började man bygga nya permanenta och slutna anstalter, när fångtalet ökade. När antalet personer anhållna för fylleri ökade, började fängelserna på 1960-talet fyllas också av bötesfångar. Eftersom bötesfångarnas straff ofta kunde vara t.o.m. årslånga, stadgade man år 1963 en maximilängd för förvandlingsstraff för böter om 180 dagar.

Amnestilagen, som trädde i kraft i december 1967, sänkte omedelbart fångtalet med över 1000 fångar. Lagen kom att verka under flera år, eftersom den gällde samtliga fångar, som då var intagna på straffanstalter eller som begått sitt brott före en viss dag. Amnestin genomfördes så att straffet avkortades med en viss bråkdel (1/6 och minst 1 månad). Dekriminaliseringen av fylleriet och det faktum, att indrivningen av böter genom förvandlingsstraff försvårades, ledde till att nästan samtliga bötesfångar försvann från fängelserna före utgången av år 1970.

Lagstiftningen rörande farliga återfallsförbrytare förnyades år 1971 och gäller nu endast de återfallsförbrytare, som gör sig skyldiga till upprepade grova våldsbrott.

Strafflagens 28 kapitel, som gäller stöldbrott, reformerades i sin helhet år 1972.³ Reformens väsentliga innehåll var att allt färre stöldbrott kunde dömas som grova stölder. Vidare blev det möjligt att för vanlig stöld döma till bötesstraff (en påföljd, som var ett regelmässigt straff för stöld före den »nya« strafflagen av år 1889!). Visserligen tillämpade domstolarna under de år som följde

på lagändringen en praxis, genom vilken bötesstraffet närmast användes som ett alternativ till villkorligt straff. Därför påverkade 1972 års reform inte omedelbart nämnvärt fängtalet. Vid ingången av 1980-talet har domstolspraxis likväl ändrats också beträffande stöldbrotten i en avgjort lindrigare riktning. Reformen av förordningen om verkställighet av straff, som genomfördes 1975, avlägsnade tukthusstraffet ur påföljdssystemet. Denna reform hade inte någon större betydelse för påföljdernas mängd eller art eftersom skillnaden mellan fängelse- och tukthusstraff redan före ändringen hade blivit mycket liten.

I Finland togs en ny påföljdsform – de sk. accessoriska böterna – i bruk år 1976. Genom lagen om villkorligt straff möjliggjordes bruket av böter i samband med villkorligt frihetsstraff. Denna lag liksom även lagen om trafikfylleri, som trädde i kraft därpåföljande år, har lett till att bruket av ovillkorliga frihetsstraff märkbart har minskat vid trafikfylleribrott.⁴

Efter år 1977 har det inte skett sådana lagändringar, som väsentligen skulle inverka på valet av påföljder eller deras stränghet. Fängtalet har visserligen ännu på 1980-talet sjunkit något som en följd av domstolarnas allt lindrigare inställning till stöldbrotten.

2 Förändringar i påföljdernas mängd och art

Som ett allmänt utvecklingsdrag kan man konstatera, att man speciellt under 1970-talet strävade till att lindra straffen.⁵ Man kan påstå, att den största orsaken till detta var Finlands höga fängtal, som av tradition närmast har berott på ett rikligt bruk av ovillkorliga frihetsstraff samt av straffens längd. För att underlätta domstolarnas verksamhet har man samtidigt speciellt i fråga om smärre brott strävat till en smidigare procedur. I fråga om bötesstraff har man redan under en längre tid använt strafforder. År 1983 genomfördes systemet

Tabell 1. Frihetsstraffens och bötesstraffens andelar av samtliga vid underrätterna utdömda straff åren 1950-1980 (vart femte år).

Straff	År						
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980
Frihetsstraff totalt	9283	8214	10586	13633	15248	29074	24386
%	7	5	5	6	7	8	8
–av dem villkorliga	2812	2544	3686	4084	5121	12177	14245
%	2	2	2	2	2	3	4
Bötesstraff	119552	151544	188468	226194	192585	342991	296407
%	93	95	95	94	93	92	92
–av dem dömda i domstol	..	43304	40727	52013	42043	40569	47401
%	..	27	20	22	20	11	15
Summa	128835	159758	199054	239827	207832	327065	320793

med ordningsbot, som också antas minska myndigheternas arbete vid handläggningen av småbrott.

Vid en granskning av de olika påföljdernas andel av givna domar, utan att kategorisera statistiken enligt olika brottsarter, kan man likväl ännu inte märka den genomgående lindring av straffsystemet, som här beskrivits.

På basis av tabellen kan man egentligen inte dra andra slutsatser än att de bötesstraff, som utdöms annat än vid domstol, d.v.s. genom strafforder, klart har ökat. Tolkningen av tabellen försvåras av att statistikföringsgrunderna förändrades år 1971. Till och med år 1970 var statistikenheten en dömd person. Från och med år 1971 utvisar statistiken antalet domar. De verkliga förändringarna döljs dessutom bakom en allt mer tilltagande rattfylleribrottslighet. Vidare har dekriminaliseringen av fylleriet påverkat statistikutfallet. En mera verklighetstrogen bild av utvecklingen får man, om man särskilt granskar vissa av de mest allmänna brottstyperna, eller de brott, i fråga om vilka det i övrigt har skett stora förändringar.

Tabell 2. För vissa brott till ovillkorligt frihetsstraff dömda. Procentandelar av samtliga dömda under åren 1950-1980 (vart femte år).

Brott	År						
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980
Brott mot liv och misshandelsbrott	15	9	11	9	10	13	9
Stöldbrott	54	47	46	42	37	28	13
Rån	95	88	73	71	74	72	49
Trafikfylleri	53	66	71	88	77	44	12
Bedrägeri och förfalskning	28	24	36	33	21	33	26

I inställningen till våldsbrott har det enligt denna tabell inte skett några förändringar. Däremot har bruket av ovillkorliga frihetsstraff vid stöldbrott fortgående minskat. Lagändringen av år 1972 beträffande stöldbrotten har sannolikt ytterligare påskyndat bruket av villkorliga frihetsstraff och dessutom möjliggjort böter för vissa stöldbrott. Ännu mer dramatisk har utvecklingen varit i fråga om trafikfylleribrotten. I slutet av 1960-talet dömdes nästan 90 % av rattfylleristerna till ovillkorligt frihetsstraff. Femton år senare dömdes nästan endast var tionde till verkställighet i anstalt.

Gärningstypen »bedrägeri och förfalskning« har förändrats. På 1950-talet var bl.a. checkbrotten ovanliga. Den tilltagande användningen av brukscheckar andel i dessa brott. Detta kan för sin del förklara, att straffpraxis inte har lindrats på samma sätt som vid övriga egendomsbrott. Även de utdömda straffen har blivit kortare. År 1950 var ca en fjärdedel av domarna över ett år. För närvarande är endast ca fem procent av straffen över ett år.

Tabell 3. Längderna på de till frihetsstraff dömdas straff under åren 1950-1980 (vart femte år).

Straffets längd		År						
		1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980
Under 1 år	1	6040	5776	7746	10667	11821	26332	23013
	2	701 (73)	753 (80)	1091 (83)	1810 (91)	2437 (92)	855 (94)	.. (94)
1 år- under 2 år	1	841	409	430	194	127	1095	1058
	2	867 (8)	815 (15)	845 (12)	696 (7)	805 (6)	429 (5)	.. (4)
2 år eller mera	1	96	31	39	15	11	192	315
	2	731 (9)	413 (5)	436 (5)	254 (2)	250 (2)	171 (1)	.. (1)
Summa		9276	8197	10587	13696	15451	29074	24389
%		(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(99)

1 = Fängelse

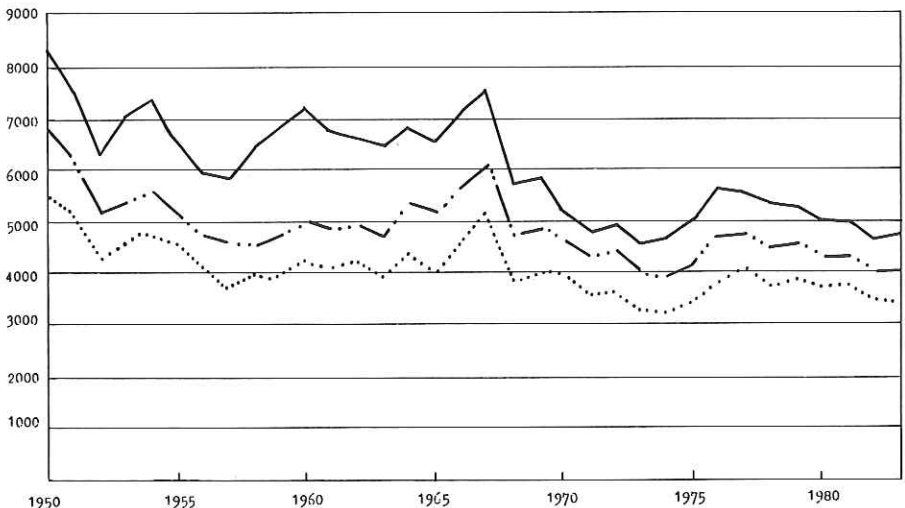
2 = Tukthus

Det ringa antalet tukthusstraff år 1975 beror på att man det året avskaffade tukthusstraffet från den 1 juli. I fråga om denna tabell måste man igen hänvisa till att statistikföringsenheten ändrades år 1971. I de dömdas antal skedde alltså inte en så stor ökning som tabellen utvisar, eftersom speciellt under kategorin egendomsbrott samma person kan få många straff under ett år. Före år 1971 statistikfördes dylika fall som endast ett fall.

3 Fångtalets utveckling

Straffångarnas antal har inte efter början av 1950-talet väsentligen förändrats. Visserligen ökade straffångarna i slutet av 1960-talet under några års tid närmast till följd av ökningen i rattfylleribrottsligheten och den tidens stränga straffpraxis. Under övriga tider har det i genomsnitt funnits mellan 4000 och 5000 straffångar.⁶ Man kan konstatera, att påföljdssystemets självregleringsmekanismer har uppställt gränser för bruket av frihetsstraff. Däremot har det i fångarnas kvalitativa egenskaper skett t.o.m. stora förändringar. I samband med liberaliseringen av alkoholpolitiken dekriminaliserades fylleriet, vilket ledde till att nästan alla bötesfångar försvann från fängelserna. En annan kvalitativt viktig förändring har varit nedgången i antalet kvinnliga fångar. I början av 1950-talet fanns det 700-800 kvinnor i fängelserna. Därefter gick antalet kvinnliga fångar ner så, att det i mitten av 1970-talet fanns endast ca 100. Under de senaste åren har antalet kvinnliga fångar visserligen ökat något.

Sedan man på 1970-talet lindrade rattfylleristernas tidigare orimligt hårda straff, består fångpopulationen i dag av traditionella egendoms- och våldsbrottslingar. De i de övriga nordiska länderna vanliga narkotikaproblemen har åtminstone inte tillsvidade – kanske beroende på språkmuren – inverkat i väsentlig grad på brottsituationen.⁷ Personer dömda för dessa brott finns det mycket få av i Finland. Under de senaste åren har det i fängelserna funnits i genomsnitt bara några tiotal personer, som dömts för narkotikabrott. Närmast beroende på ändringar i lagstiftningen har påföljdspraxis medfört, att närmast sådana personer, som har tidigare brottsbakgrund och/eller fängelsevistelser, numera hamnar i fängelse. Beroende på detta och delvis också på förändringar i befolkningens ålderstruktur har fångarnas medelålder under de senaste åren stigit något. Nedgången i antalet unga och förstagångsfångar samt domstolarnas allt lindrigare straffmätning framförallt vid stöldbrott förbådar en fortsatt nedgång i fångtalet under de närmaste åren. Det är dock skäl att också i detta sammanhang påminna om, att fångtalet i Finland fortfarande är betydligt högre än i de övriga nordiska länderna.⁸

Figur 1. Totala fångtalet, straffångarna, samt över 20-åriga manliga straffångar under åren 1950-1983 (situationen vid årets slut).

- totala fångtalet
- · - straffångar
- över 20-åriga manliga straffångar

Ovanstående figur utvisar, att fångpopulationens kärngrupp består av fullvuxna män. Storleken på denna grupp har hållits nästan konstant från år 1955. Beklagligtvis har man i fångstatistiken klassificerat fångarna enligt brottstyp först från år 1974. Om man från figuren kunde rensa bort även dem, som dömts för trafikfylleri, skulle man troligen få fram en mycket rak linje. Denne skulle sannolikt utvisa, att kärnpopulationen bildas av de ca 3 000 fångar, som har dömts för egendoms- och våldsbrott. Det höga fängtalet år 1967 beror på att anstaltkapaciteten (man grundade två nya arbetskolonier) möjliggjorde ett ökat intag av rattfyllerister, som väntade på verkställighet. Det är därför mycket troligt, att kurvan som beskriver kärnpopulationen också vid den tidpunkten löpte i stort sett vågrätt.

LITTERATURHÄNVISNINGAR

1. *Hammula, Ilari*: Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881-1975, ss. 160-170. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa, osa I (toim. Elina Suominen) Helsinki 1981. (Den till fångvården anknutna lagstiftningens historia 1881-1975, s. 160-170, i verket Finlands fångvårdshistoria, del I (red. Elina Suominen) Helsingfors 1981).
Aho, Timo: Kriminaalipoliittisten toimenpiteiden vaikutuksista vankilukuun ja sen koostumukseen. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 3/1979. (English Summary) (Om de kriminalpolitiska åtgärdernas inverkan på fängtalet och dess sammansättning. Justitieministeriets fångvårdsavdelnings publikationer 3/1979).
2. *Virtanen, Katriina*: Vaikuttiko lain muutos? English Summary: An Analysis of the Effects of the 1964 Law Amendment Designed to Provide more Effective Measures Against Car Thieves in Finland. Institute of Criminology, Series M:5, Helsinki 1970. (Inverkade lagändringen? Kriminologiska forskningsinstitutet. Serie M:5, Helsingfors 1970).
3. *Jaakkola, Risto*: Vuoden 1972 varallisuusrikosuudistuksen kontrollipoliittinen arviointi. Lakimies-lehti 7/1980. (Die kontrollpolitische Wertung der Vermögensstrafrechtlichen Gesetznovelle vom Jahre 1972). (En kontrollpolitisk värdering av 1972 års förmögenhetsbrottsreform. Tidskriften Lakimies nr 7/1980).
4. *Lappi-Seppälä, Tapio*: Uudet liikennejuopumussäännökset ja rangaistuskäytäntö. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisuja 12/1978. (De nya trafikfylleristadgandena och straffpraxisen, Justitieministeriets lagstiftningsavdelnings publikationer 12/1978).
5. Vid domstolar rannsakade brott, FOS XXIII B 86-117.
6. Suomen vankeinhoito 1946-1963 (moniste). (Finlands fångvård 1946-1963 (duplikat)). Vankeinhoidon vuosikertomukset 1964-1982. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja, määraaikaiset kertomukset, sarja A No 1-25, Helsinki. (Fångvårdens årsberättelser 1964-1982. Justitieministeriets fångvårdsavdelnings publikationer, periodiska berättelser, serie A Nr 1-25, Helsingfors).

7. *Aho, Timo*: Selvitys vankiluvusta ja sen koostumuksesta vuonna 1982. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja, sarja D 3/1983 (moniste). (Utredning över fångtalet och dess sammansättning år 1982. Justitieministeriets fängvårdsavdelnings publikationer, serie D 3/1983 (duplikat)).
8. Se punkt 6. Rikollisuustilanne 1982. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 1983. (Kriminalitetssituationen 1982, Rättspolitiska forskningsinstitutet, Helsingfors 1983).

Adresse: Specialforskare, pol. lic. Timo Aho
Justitieministeriets fängvårdsavdelning
PB 53
SF - 00501, Helsingfors 50